

Het verhaal van 'twee schattige jongens' (Jetty Cantor)

Leon Beek's zingende neven

-Door Paul Beek-

Johnny & Jones

In de jaren dertig van de 20ste eeuw en begin jaren 40 is het Amsterdamse duo Nol (Arnold Siméon) van Wesel (3 augustus 1918 - 15 april 1945) en Max (Salomon Meyer) Kannewasser (24 september 1916 - 20 maart 1945), alias Johnny & Jones, razend populair - onder meer dankzij hun eerste single Mijnheer Dinges Weet Niet Wat Swing Is. Zichzelf begeleidend op gitaar zingen de muzikanten hun swingende popliedjes met vlotte teksten in semi-Amerikaans accent. Nol, zoon van Wolf van Wesel en Debora Smit (beiden vermoord in Auschwitz 8-10-1942) woonde in de Volkerakstraat 30 (op 1 hoog) en was de man die het meest (tenor) gitaar speelde en ook zelf gitaarles gaf en dat adverteerde in het Joodsch Weekblad. Max, die woonde in de Lekstraat op nummer 130 (2 hoog), was de man met al wat zangervaring en had jazz connecties als trouw bezoeker van de Nederlandsche Hot Club in Amsterdam. Hij schreef en vertaalde ook alle nummers. Hij is zoon van Meijer Salomon Kannewasser (1885-1942) en Rachel Ziekenoppasser (1889-1943), beiden ook vermoord in resp. Auschwitz en Sobibor.

In 1934 werkten ze in De Bijenkorf op de calculatieafdeling (Nol) en witgoed (Max). Maar een in 1998 geïnterviewde oud-collega herinnerde Max als magazijnbediende van de parfumerieafdeling en Nol als magazijnbediende van herenmode (of kousen). Max, die hiervoor de MULO had gedaan, werd gezien als een populaire jongen. Ze worden ontdekt naar aanleiding van een optreden met het kwartet The Bijko Rhythm Stompers (bestaande uit Bob Beek, Max Kannewasser, Max Meents en Nol van Wesel) tijdens een personeelsfeestje van het warenhuis. Dat was georganiseerd door de Bijenkorfs personeelsvereniging "De Zwerm" dat midden 1941 nog 360 leden telde, na de anti Joodse maatregelen waren ook daar geen Joodse bestuursleden meer. In hun personeelsblad "Bij en Korf" werden beide musici voor het eerst vermeld. Een citaat:

Het debuut

"Het debuut van 'The Bijko Rhythm Stompers', bestaande uit de Heren Bob Beek, Max Kannewasser, Max Meents en Nol van Wesel was een openbaring en hield tevens een belofte in voor de toekomst, want deze jonge zangers, die een storm van bijval oogstten, zullen als nieuwe steunpilaren van de [personeelsvereniging] 'De Zwerm', nog dikwijls onze avonden opluisteren. Excelsior, jongens", aldus het bestuur van 'De Zwerm'.

Op 5 Februari 1941 trad het duo op in het Centraal Theater in Wassenaar. Volgens een politierapport verstoorden leden van de WA hun optreden. WA Hopman Hilgeman gaf Nol een harde duw tegen zijn schouders en riep luid: "Jullie Jodengespuis, jullie hitsen het

publiek op met jullie liedjes. Het is de laatste keer dat je hier bent opgetreden“. Nol was in gezelschap van Max en samen gingen ze de zaal weer in, terwijl zij niets terug zeiden waarop Hilgeman nog zou hebben geroepen:“ Jullie komen hier niet levend uit!“ Het rapport vermeldt nog dat de herrieschoppers bij aankomst van de politie verdwenen waren.

Auditie Cabaret der Onbekenden

Ook belangrijk in hun doorbraak was auditie bij het Cabaret der Onbekenden (een soort talentenjacht). Max had, ondanks het niet volgen van een muzikale opleiding wel al ervaring als musicus: Van 1935 af was hij als vocalist onder de artiestennaam 'Andy Yazoo' verbonden aan de in 1931 opgerichte Amsterdamse semi-profband 'The Merry Makers', een dans orkest onder leiding van pianist Jan Staats. Zij speelden veel op bal- en dansavonden, danskampioenschappen etc. Met die band trad hij op als een van de zangers van Johnny & Jones op 9 Augustus 1936 in het Casino van Den Helder, volgens de Heldersche Courant van de zaterdag ervoor waren er twee optredens van 3.30 tot 6 uur en eenmaal om 8 uur in de avond en het duo kreeg vermelding in het bekende jazz maandblad "De Jazzwereld." in September 1936 :“ Het duo "Johnny and Jones" had eveneens veel succes. De gitarist kon ons echter minder bekoren; hij mag nog wel eens op de voor hem blijkbaar te moeilijke accoorden studeeren en niet al te eenvoudige en daardoor minder harmonische er voor in de plaats stellen. De door hem hiervoor te nemen moeite zal hem geen windeieren leggen.“ Het "Zoo populaire en vroolijke tweetal " trad later in April 1939 weer op in het Casino in Den Helder in een cabaretrevue. Andere optredens in deze begintijd : ze waren te gast op een feestavond van het reisbureau van het Nieuw Israëlitisch Weekblad in het Amsterdamse Muzieklyceum op zondag 21 November 1937 wat volgens het blad een overweldigend succes was en noemde het duo "alleszins kundig" (NIW 25-12-1937) In Den Haag op zondag 3 Oktober 1937 traden ze op bij de Joodsche Jeugdvereniging S.K.A.L.

Link met Leon Beek

Met de optredens in Den Helder is er weer een link met Leon, immers de familie Beek kende zijn oorsprong in Den Helder waar op de Joodse begraafplaats vele graven van de familie te vinden zijn. In de loop van 1936 treden ze steeds meer op als zangduo, verdienen een gage van rond de 25 gulden per week en doen auditie bij Henri Wallig(1881-1939), een toen bekende voordrachtskunstenaar die in Amsterdam het 'Cabaret der Onbekenden' leidde, daarna kreeg het duo al spoedig meer bekendheid. Een van hun optredens voor dat cabaret was in Café Royal op het Frederiksplein. Voor het eenjarig bestaan en de 300e voorstelling van dat cabaret treden ze op 22 Juli 1937 op in Haarlem. Van Wesel en Kannewasser zeggen hun baantjes op vanwege de vele uitnodigingen en treden op onder de naam Johnny & Jones. Ze treden on der meer op met het cabaret duo HermanTholen en Albert van Lier in hun revue in 1937.Het duo speelt vanaf eind 1937 regelmatig voor de VARA-radio, onder andere in programma 'Tussen 7 en 8' en vaak met het orkest The Ramblers (1926-1964)waarbij zij mee profiteerden van de populariteit (vooral bij de jeugd) en zelf ook meer en meer beroemd werden. Een van die optredens was woensdag 20 Maart 1940 in zaal

“Bellevue “. Ook in 1940 traden zij op in een revue van S. de Vries jr. in het Tip Top theater waarbij ook de bekende zangeres Jetty Cantor optrad.

Ontslag joodse medewerkers

In September 1941 hield de VARA en ook de andere omroepen te bestaan en werden door de bezetter vervangen door de Rijksradio, de Ramblers moesten hun 2 joodse leden ontslaan. Dat deed de omroep AVRO bij persoon van directeur Willem Vogt (1888-1973) al eerder op 21 Mei 1940. De bekende voetbal radioreporter Han (artiestennaam, heet eigenlijk Hartog) Hollander moest verdwijnen (net als bij de Telegraaf waar hij niet meer welkom was). Uiteindelijk verdween Hollander via Westerbork naar Sobibor waar hij 9-7-1943 werd vermoord. Bij de KRO moesten zelfs 15 Joodse leden van het orkest de deur uit. De orkestleider Theo Uden Masman(1901-1965) kreeg het wel aan de stok met het verantwoordelijke departement (niet toegestane Amerikaanse muziek en muziekstijl) maar werd na de oorlog berispt voor het optreden van het orkest voor de vijand. AVRO directeur Vogt werd in 1948 zelfs buiten vervolging gesteld ondanks zijn collaboratieve houding in de oorlog. De laatste radio uitzending van Masmans orkest gedurende de bezetting vond plaats op 31 augustus 1944. Na Dolle Dinsdag (5 september 1944) hield de Nederlandsche Omroep op te bestaan. Na de oorlog traden ze weer op bij de VARA. Dankzij Masman komen ze in contact met het label Decca/Panachord waar ze in 1938 hun eerste single opnemen. Mijnheer Dinges Weet Niet Wat Swing Is (Hij Weet Niet Wat Een Saxofoon Voor Een Ding Is) wordt hun allergrootste hit. Ook in 1938 treden ze op bij een examenfeest in de Schouwburg van het Apeldoornsche Bosch (de Joodsch Psychiatrische Inrichting in Apeldoorn, een inrichting die werd opgericht door de later te noemen George Lippmann, oprichter van de Lippmann Rosenthal Bank)).

7 grammofoonplaten

Johnny & Jones nemen tot 1940 zeven platen op. De meeste eigen liedjes worden gecomponeerd door jazzpianist Joop de Leur(1900-1973), hij schreef deze nummers:

- Mijnheer Dinges weet niet wat swing is
- We hoeven niet te hamsteren
- Het regiment marcheert niet meer

In hun teksten verwerken Johnny (Max) & Jones (Nol) regelmatig op humoristische wijze verwijzingen naar actuele situaties : bijv. ‘Maak het donker in het donker’, over de verduisteringsmaatregelen en de Luchtbescherming, waar zij als Joden niet eens aan mochten deelnemen. Dit lied zongen ze nog op 19 Juli 1940 voor een publiek bij de VARA-radio, toen de Nazis het land al hadden bezet. De dag erna wordt de VARA onder curatele gesteld van bewindvoerder Rost van Tonningen. Ook doen ze parodieën, onder meer op de liedjes van de Amerikaanse orkestleider/scab en swing zanger Cab Calloway (1907-1994), wiens scat-stijl ze ook overnamen.

Stijl van Slim&Slam

Een van hun stijlen die ze gebruikten was ook die van het Amerikaanse jazzduo ‘Slim and

Slam': [Bulee "Slim" Gaillard](#) (vocalen, gitaar en piano) en [Leroy Elliott "Slam" Stewart](#) (bas en vocalen). Vanwege hun semi Engelse accent werden ze vaak Amerikaans-Hollandse artiesten (vocaleans en radiostars) genoemd. Als de kranten van die tijd worden gevolgd over hun optredens noemt men vooral veel vreugde bij de mensen ondanks de donkere tijden die ze meemaken. In een dagboek van Joden uit die tijd is te lezen dat "veel mensen zijn van aardbodem verdwenen maar toch amuseerden wij ons met de gekke liedjes van Johnny en Jones".

Oudste opnamen

De oudste opnamen van Johnny&Jones die bewaard gebleven zijn -gemaakt voor de VARA-radio- dateren van 24 augustus 1938 .Van half augustus tot sluiting van het seizoen 1938 traden Johnny & Jones op in het Kurhaus cabaret van Louis Davids te Scheveningen, ze worden in krant aangekondigd met de VARA bij hun naam. Dat gebeurde ook toen ze dat jaar zelfs optraden op een bijeenkomst in Ginneken, toen een dorp nu deel van Breda (Sportpark Wielerbaan) van de vakbond NVV en de politieke SDAP, dat was zondag 24 Juli. Nog voor hun grammfoonplattendebuut trad het duo gedurende oktober 1938 enkele weken op in de bekende Rotterdamse dancing 'Pschorr'(geopend Coolsingel in 1922 en totaal verwoest in bombardement van 14 Mei 1940) ter afwisseling van het orkest van de Amerikaanse trompettist *Bobby Martin*. Ook waren 'Johnny & Jones' graag geziene en gehoorde gasten tijdens de 'Zomerfeesten' die werden georganiseerd door de VARA.

Experimentele televisie

Ook in het jaar 1938 waren zij te gast op de Jaarbeurs 1938 in Utrecht, gehouden van 15 t/m 24 Maart, met onder meer ook Wim Kan, georganiseerd door Philips, ter introductie van het fenomeen televisie. Daarbij waren beide jongens ook betrokken bij het lied '*Wat een weer, wat een weer (let it rain,let it pour)*' voor een opname voor Philips Experimentele Televisie in het voorjaar 1939 vanuit de 4e verdieping van de Jaarbeurs in Utrecht.

In datzelfde jaar geven ze twee optredens bij de landdag van de Algemene Nederlandse Metaalbewerkersbond (ANMB) op 2 Jui 1939 op het gemeentelijk terrein Landgoed Birkhoven te Amersfoort. Hun optreden werd muzikaal aangekondigd door de bekende organist Cor Steyn(1906-1965)die Mr. Dinges speelde. Hun optreden is eenmaal in ochtend van 1140 tot 12.00 en in de middag 1515-1530 maar in de film *Ontwaking* (van 1-1-1939) die de bond liet maken zijn ze maar eenmaal te zien.

Nederlands Cabaret Ensemble

Voor de oorlog treden Max en Nol ook op met het Nederlands (Radio) Cabaret Ensemble van Frans Nienhuys (1905-1994) dat bestond van 1935 tot en met 1965. Nienhuys was later presentator bij de radiozender Veronica. Ook was hij een van de weinige niet-Joden die in het Tip Top theater optrad met alleen Joodse artiesten. Hij kwam het duo tegen in Amsterdam bij café Zuid. Zij gaven aan dat zij met verlof waren (ze maakten daar de opnamen voor NEKOS) en hij getuigt dat zij zelfs de gehate Jodenster droegen. Ze zeiden die avond weer terug te keren naar het kamp met de originele opnamen. Hij drong aan om onder te duiken wat ze dus niet hebben gedaan omwille van hun echtgenotes. Het duo verzekerde hem dat alles goed was en ze in het kamp nodig waren en daar optraden. Ze traden ook met Frans Nienhuys (als conferencier) op bij een diploma avond voor verpleging

in het Apeldoornsche Bosch op zondagavond 12 Juni 1938. Ook een familielid van Max had hem aangeboden onderduik te verlenen, wat hij afwees.

Advertenties in het Joodsch Weekblad

Hun advertenties staan ook met regelmaat in het Joodsch Weekblad (in 1942 een met de tekst: "Onze liedjes zijn zonnestrallen die U uit Uw zorgen halen"), de krant die door de bezetter werd gebruikt om de Joodse bevolking te informeren over door hun te nemen maatregelen. Op de première avond 5 Juni 1941 treden ze op in het toenmalige Beatrix theater (voorheen Rika Hopper Theater en gesloten in het voorjaar van 1942) in de cabaretrevue van S. de Vries jr. genaamd 'Ik zie...Ik zie...' Ze treden in het hele land op. Onder andere in Krasnapolsky op zondagmiddag 22 December 1940 en op een jazzfeest, en eerder al op maandag 18 maart 1940 bij een jubileumavond. Een van de laatste optredens was op 24 Augustus 1941 op het kampioensfeest van ADO Den Haag in de Haagse Dierentuin. De Haagsche Courant van de dag erna vermeldde dat als verrassing in het programma optrad het duo Johny en Jones. De vaak met hen optredende *Ramblers* waren ook van de partij. Van dit optreden bij ADO werd door de nationaal-socialistische krant De Mithoorn op 6-9-1941 verslag gedaan met de klemtoon op het "Joodse gehalte" van die avond.

Al eerder traden ze op de concertzaal van de *dierentuin van Antwerpen*. Dat was op 11 Maart 1939 op een muzikale avond met Amerikaanse artiesten met oa. de *Mills Brothers* (een jazz kwartet mannen uit Ohio). *Bob Schrijver* meldde in 'De Jazzwereld' van april 1939:

"Voor vrolijkheid zorgden de populaire *Johnny en Jones* en dit is hen wel toevertrouwd. Dit duo heeft tal van originele invallen, die zij op een geheel persoonlijke wijze weten te brengen en waarmede zij, zoowel in de zaal als voor de mike, dadelijk het publiek voor zich innemen. En wanneer zij dan ook nog à la *Cab Calloway* de 'hey de hey' aan het publiek geven en de 'ho de ho' terugvragen, dan is het hek heelemaal van den dam. Ter eere van den voetbalwedstrijd België-Nederland zouden deze uitstekende 'entertainers' op 18 Maart [1939] nogmaals in Antwerpen optreden".

Interland België-Nederland

Op 18 maart 1939 traden Johnny & Jones op bij de voetbalinterland België-Nederland in het Antwerpse stadion De Bosuil. Voor België liep die interland goed af en met veel goals: 5-4 in hun voordeel.

In datzelfde jaar traden ze op bij de BBC in het programma *Mondaynight at seven* en in België voor Brussel INR Vlaams. In beide landen werd een 78 toeren plaat van hen uitgebracht. Ook in April 1939 traden zij als Amsterdamse jongens op in Rotterdam op een feestavond van een lokale voetbalvereniging, volgens de Maasbode kregen zij "een dankbaar applaus hetgeen aanleiding was voor een toegiftje".

Naast optredens voor groot publiek spelen ze ook voor privé-publiek getuige hun advertentie in april 1942 (vanuit hun adres Lekstraat 130) in het Joodsch Weekblad. Ze traden ook op voor de Buitenschoolse Jeugdzorg (BJZ). Dat deden ze op scholen in een soort levende poppenkast in de periode dat Joodse kinderen nog maar halve dagen naar school mochten.

Een van die opvoeringen was *Ali Baba en de 40 Rovers*. Daarmee werden de mensen van het verhuisbedrijf Puls bedoeld, die - nadat Joden uit hun huizen waren gehaald en

weggevoerd- goederen van Joden weghaalden en roofden.
De opvoeringen stopten toen er geen kinderen meer over waren om naar school te gaan.

Theater Carré

Op dinsdag 16 april 1940 treed het duo op in het beroemde Theater Carré in Amsterdam tijdens een nieuw varieté programma voor dit theater. Het Algemeen Handelsblad van 17 april 1940 schreef: "Gelukkig zijn er de Amsterdamsche knapen Johnnie and Jones ,die met een paar vlotte liedjes tenslotte eer inleggen."

Tijdens de Duitse bezetting kan het duo tot ver in 1941 blijven spelen. In de Amersfoortse Courant van 6 februari 1941 verscheen een anoniem, doch enthousiast verslag onder de kop 'Jazz-klanken in het Grand Théâtre'. Enkele citaten:

"Jong en oud kon genieten van de ongeëvenaarde muzikale en vocale prestaties, die het publiek werden voorgezet door de alom bekende 'Ramblers' van Theo Uden Masman, bijgestaan door de niet minder bekend tweetal, de Amsterdamsche jongens *Johnny* en *Jones*, 'two boys and a swingguitar'. Een apart woord willen we wijden aan deze twee Amsterdammers in hart en nieren, die een geheel eigen programma hadden. Het was ongelooflijk, wat die 'Kleine Mannetjes' en vooral de kleinste, *Johnny*, uit hun keel wisten te halen. *Johnny* en *Jones* zijn actueel, getuige hun liedjes over de punten [distributiebonnen], waarin zij met recht beweerden, dat je "zonder punten geen interlockie koopen kan", want "Punten, punten, daar komt het op aan". Natuurlijk moest de zaal meezingen en uit volle borst werd menig bezwaard hart 'gelucht'. Andere loevende woorden over het duo komen van Max Tak (1891-1967), dirigent en publicist van de AVRO:" Johnny & Jones zijn in hun genre uitstekend, zij bezitten, zij bezitten vaardigheid en souplesse, hebben met veel aandacht buitenlandsche voorbeelden bestudeerd en zich een stijl eigen gemaakt, die met hun bekwaamheden overeenstemt".

Ze traden in 1941 ook op in *de Haagse dierentuin*. Dat was op zondagmiddag 23 maart bij een jubileumuitvoering voor de geheelonthoudersmuziekvereniging *Kunst voor het volk*, samen met het Nederlands Radio Cabaretensemble (bron artikel uit krant de Vaderlander 21-3-1941)

Plaatopnamen

Johnny & Jones namen hun nummers op in een studioruimte in Casino Hamdorff in Laren, vervolgens werden ze vastgelegd op wasplaten. Daarvan maakte de Decca-fabriek in Engeland masters van koper met een dunne laag nikkel. Van deze masters werden weer matrijzen gemaakt, waarmee in Nederland de schellak-platen werden geperst.

Optreden op bruiloftsfeest

Op 26 Maart 1942 spelen ze nog in zaal Content in Amsterdam op het bruiloftsfeest van Betty Cohen en Wim Duveen. De laatste was een collega van Nol van Wesel op de afdeling calculatie bij de Bijenkorf. Dit tot verrassing van het bruidspaar: Betty blikt in haar dagboek 24-6-1942 op deze avond terug:" Daarna zagen wij tot onze verwondering Johnny & Jones die alle mogelijke liedjes ter ere van ons begonnen te zingen."

Hun huwelijk was het laatste huwelijk zonder ster in de Grote Synagoge in Amsterdam. Het bruidspaar overleefde de oorlog: Betty Cohen overleed op 9 september 1966. Wim Duveen overleed op 27 juli 1999. Hij was in de oorlog, ondanks zijn afkomst, actief in het

verzet en vluchtte met Betty naar Zwitserland, maar werd bij de Belgisch-Franse grens uit de trein gehaald.

Optreden alleen voor Joods publiek

De Duitsers hadden verordeneerd dat Joodse artiesten alleen mochten optreden voor Joods publiek. Zo traden Johnny&Jones in de periode september 1941 tot juli 1942 meerdere keren op in de Hollandsche Schouwburg aan de Amsterdamse Plantage Middenlaan, die vanaf 1941 Joodsche Schouwburg werd genoemd. Deze was door de Duitsers aangewezen als de enige plaats waar Joodse artiesten nog mochten optreden. Ze traden er ook nog op toen de Joodse Schouwburg deportatiepunt was geworden.

Zo traden Johnny&Jones er op zondagmorgen 5 April en maandagavond 20 April 1942 op als vocalisten bij het Groot Joodsch Amusements-orkest, een uit 22 Joodse musici (die uit omroeporkesten kwamen) bestaand orkest onder leiding van Bernard Drukker (1910), die de hij de oorlog overleefde. Het jazzduo was zo populair dat bij enkele gelegenheden ook niet Joden naar binnen zijn gegaan met een ster op om die voorstellingen mee te kunnen maken.

De Schouwburg werd vanaf het begin van de razzia's in augustus 1942 gebruikt als verzamelpunt voor de opgepakte Joden ("Umschlagplatz Middenlaan"), die daarna naar Westerbork werden afgevoerd. Dit duurde tot in november 1943

Via het Joodsche Weekblad werden bewoners in de nabije omgeving van Plantage Middenlaan 24 gewaarschuwd niet in de buurt te komen van de schouwburg. De crèche aan de overkant werd in september 1943 gesloten. De schouwburg herbergde tot aan de sluiting 45.000 mensen.

Revue 'Van alles wat'

Het duo trad vanaf 2 Mei 1942 ook op in een nieuwe revue 'Van alles wat' in het Joden Breestraat Theater (voorheen het Tip Top theater) dat bestond sinds 1914 op nummer 27 en ophield te bestaan op 4 Juni 1942. Daarvoor waren ze al vanaf 25 april 1942 onderdeel van de revue van René de Vos in hetzelfde theater.

In 1943 werd door het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten richtlijnen gegeven met welke muziek er mocht worden opgetreden, daar muziek van het duo als swing werd ervaren ging dit dus in tegen die richtlijnen: "Verboden zijn: in jazzterminologie: de toepassing van het metrisch-rhythmisch aspect van den "swing "....." Twee jaar eerder was de Kultuurkamer opgericht waar alle kunstenaars, schrijvers, journalisten, muzikanten, filmacteurs en podiumartiesten bij aangesloten moesten zijn om te mogen werken want de bezetter wilde ook hen reguleren en de cultuur in nationaalsocialistische sfeer brengen. Logischerwijs waren Joodse artiesten uitgesloten en traden zij voornamelijk op in voorstellingen alleen toegankelijk voor Joods publiek.

Ondergedoken

Na het door de bezetter uitgevaardigde verbod dat joodse artiesten niet meer mochten optreden, is het het duo samen met hun echtgenotes ondergedoken in het bekende tehuis de Joodsche Invalide aan het Weesperplein. Zij hadden geen Sperrestempels (stempel dat een

onthefing geeft) of een Aussies (papieren identificatie) en konden zich dus niet op straat begeven. Ook was inmiddels op 3 mei 1942 de Jodenster ingevoerd: een gele Davidsster met het woord Jood, die men zichtbaar op de kleding moest dragen. Zelfs in kamp Westerbork was men via Kamporder 43 verplicht de ster te dragen. In totaal moest de Joodsche Raad 569.355 sterren uitdelen. In de Joodsche Invalide hadden Max en Nol ook een revue opgezet voor artsen, verpleegsters en overig personeel. Het zou het laatste optreden zijn voor ze de vrijheid verloren. In de Joodsche Invalide hadden zij al eerder met Poeriem in maart 1937 opgetreden. Het tehuis, een initiatief van Rabbijn Meijer de Hond(1882-Sobibor 1943) oorspronkelijk opgezet voor de armere Joodse bevolking (vooral bejaarden en invaliden) vanaf 1912, werd door een razzia getroffen op 27 februari 1943.

Op 13 augustus 1943 volgde een ontruiming van de bewoners: "Het personeel dat aan de ontruiming van 13 augustus 1943 had weten te ontkomen, werd nu ingedeeld bij het personeel van de Joodse Invalide (JI). Dankzij 'deze indeling' kregen wij ook zo'n speciale Ausweis. Het werk in de Joodse Invalide was erg prettig. Dit kwam wel in hoofdzaak doordat onder de collega's zich een duo bekende radioartiesten bevonden. Zij hadden met hun vrouwen hun toevlucht kunnen nemen in het gebouw van de Joodse Invalide. In werkelijkheid waren zij er ondergedoken. Zij hadden geen sperrestempels en géén ausweisen en konden zich nooit op straat begeven" (citaat uit boek Vogelvrij)

Opgepakt en overgebracht naar Westerbork

Bij de allerlaatste razzia op 29 september 1943 (Amsterdam werd daarna op 4 oktober 1943 "Judenrein "verklaard) worden Van Wesel en Kannewasser samen met hun echtgenotes opgepakt (ondanks Sperre van Max wegens functie) en worden via de deportatie-verzamelaarsplaats Hollandsche Schouwburg overgebracht naar het Drentse doorgangskamp Westerbork, waar ze aankomen op 9 oktober 1943.

Op de kaart van de Joodsche Raad van Max staat dat hij Liberaal Joods is. Vroegere werkring: cabaretier en cultureel werker buitenschoolse Jeugdzorg sinds 15 mei 1942. In Westerbork kwam het duo allereerst terecht in Strafbarak 67.

Volgens Leo Cohen, een oud-gevangene, zongen ze daar een liedje over:

*"Het is hier alles even fijn in Westerborg
De korte tijd dat het nog duurt mij ook een zorg
Het is hier alles even fijn, wat cabaret, een beetje gein
Een optimist, dat moet je zijn,
in Westerborg
Bij het 's morgens exerceren,
Kan men zich amuseren,
De zoons, de pa's, de opa's,
Gaan dan naar de appelplaats
Daar moet men maar proberen
Op klompen lopen leren
Een petje en een overall
Nu ben ik hier een S-geval
Hier is alles even..... enz "*

(Met dank aan Leo Cohen (Adelaide) en www.joodsamsterdam.nl. Het woord Westerborg is van Leo. Cohen)

Later zaten Arnold en zijn vrouw Gerda Lindenstaedt nog in barak 41 en Max en echtgenote Suzanne Koster in barak 63. Dat duurde tot midden 1944 toen deze barak een industriebarak werd. Alle vier stonden op de 'Stammliste', een beschermde lijst van 1000 personen. Zij hadden een 'Sperré' en wisten dat zij in ieder geval tot het laatste moment konden blijven en voor Theresienstadt in aanmerking kwamen. Het feit dat ze op de Stammliste stonden, heeft ook tot gevolg gehad dat ze in een barak met één of twee kamers, de zogenaamde huisjes terecht kwamen.

Ze moeten werken op de vliegtuigsloperij, een onderdeel van het Dienstbereich VI in het kamp en zingen daarover ook in 'We slopen met muziek'. In dat lied worden verschillende gevangenen genoemd waaronder ook ene Brauner: dit is Martin Brauner (1907-2000) van oorsprong koopman in herenkleding. Hij komt uit Erfurt. In december 1938 naar Nederland gevlucht. Hij komt in maart 1940 in kamp Westerbork terecht. Behoort tot de groep Alte Lagerinsassen. Hij krijgt een Rode Z. In het kamp was hij Dienstleiter, een positie met macht en ook Philip Mechanicus heeft hem als chef. Hij trouwt op 30 juli 1942 in kamp Westerbork met Alice(1907-1971), Alice was tot die tijd nog buiten het kamp. Het echtpaar krijgt in 1943 dochter Evelyne. Alle drie blijven tot na de bevrijding in kamp Westerbork en emigreren daarna naar de VS.

Optreden in Westerbork

Het duo zingt vanaf het begin in de barakken vooral voor de jeugd, waarbij de Marechaussee mee staat te luisteren

In maart 1944 treden ze één keer op bij de zgn. 'Bunter Abend'. Ze zingen in het Duits onder de naam *Jonny und Jones*. Daarbij gebruikten ze liedjes van Willy Rosen (1894-1944, een Duitse cabaretier), Ze moesten in het Duits zingen -een taal die ze nauwelijks beheersenden omdat kampcommandant Gemmeker geen liedjes in het Nederlands toestond en zeker niet in het Engels. Volgens zangeres Jetty Cantor, die ook in het kamp zat, had Gemmeker liever dat ze slecht Duits zongen dan Nederlands.

Het duo Johnny & Jones zong over " het zilv'ren maantje boven het spoorwegbaantje." Swingen met de dood voor ogen: 'Hoe dunner je wordt, hoe kleiner maat hemd, hoe kleiner maat hemd, hoe kleiner maat boord, totdat je de stem van de engeltjes hoort'. In een van de liedjes zingen ze "Wenn man kein Glück hat, dann hat das Leben keine Sinn", "als men geen geluk heeft dan heeft het leven toch geen zin ": een nogal ironische tekst gezien hun situatie.

Voor Willy Rosen hadden ze in 1939 al eerder opgetreden in het Theater der Prominenten in Den Haag, ter gelegenheid van het 20 jarig toneeljubileum van Willy Rosen en Franz Engel. Dit theater was vanaf het begin van oorlog tot 1942 een verzameling van Duits-Joodse artiesten. Uit archief van de Joodsche Raad blijkt dat zij ook in het Joodse Rijkswerkkamp Orvelte (Drente) hebben opgetreden. De journalist Philip Mechanicus (1889-1944) die een dagboek in Westerbork bijhield schreef over de voorstellingen: "operetmuziek bij een geopend graf."

Kampcommandant Gemmeker, die zich profileerde als man van cultuur liet een podium bouwen voor "zijn" cabaret waarvan het hout was geplunderd uit een synagoge. De cabaretvoorstellingen vinden altijd op dinsdagavond plaats (in de grote barak nummer 81 waar normaal de registratie werd uitgevoerd), nadat 's ochtends in de trein naar het Oosten

honderden Joden had afgevoerd. H. Wielek schreef over die cabaretopvoeringen: “De commandant is blijkbaar in zijn sas en met hem zijn staf en....de zaal. Om misselijk van te worden. Deze uren leefden de toehoorders niet in Westerbork; het bestaat niet. Uren van illusie, telkens weer. “ Wielek zelf (pseudoniem voor Wilhelm Kweksilber, 1912-1988) zat zelf in het kamp in Juni 1943.

De artiesten vormden Gemmekers eigen gezelschap wat zijn ego nog meer streelde. Het bestond vooral uit uit Duitsland gevluchte Joden uit de theater-en filmwereld zoals de acteur en regisseur *Kurt Gerron* (1887-Auschwitz Juli 1944), die op 15-12-1943 in Westerbork aankwam. In Theresienstadt, waar hij zat sinds 28-7-1944, maakte Gerron als regisseur de propagandafilm over kamp Theresienstadt genaamd “Theresienstadt: Ein Dokumentarfilm aus dem jüdischen Siedlungsgebiet”, ook bekend onder naam “De Führer geeft de Joden een stad”. Gerron heet eigenlijk Gerson, zoals dat vermeld staat op zijn kaart van de Joodsche Raad en in het Gedenkbuch van het Bundesarchiv. De film, gereed op 12 September 1944, was gemaakt als propaganda en eigenlijk de tweede poging. Gerron deed, op aanraden van de Joodse Raad om te overleven, mee aan een eerste film over Theresienstadt, waarvoor een scriptwedstrijd was uitgeschreven. Deze eerste film werd op last van Himmler vernietigd omdat die een te werkelijk beeld gaf van het kampleven.

In Gerrons tweede film, bedoeld om in neutrale landen zoals Zweden en Zwitserland te vertonen (*is nooit gebeurd*) was zelfs een voetbalwedstrijd te zien. Hij had het er erg moeilijk mee: “Ik kan wel een scene regisseren maar niet de ellende in hun (gevangenen)ogen.” Toen de film gereed was, werden de transporten hervat. In het laatste transport op 28 oktober 1944 ging ook Gerron zijn einde tegemoet: hij werd direct na zijn aankomst in Auschwitz vermoord... Zijn kaart van de Joodsche Raad vermeld een andere transportdatum, namelijk 28 juli 1944 Volgens het Terezin Initiative Institute in Praag zou dit de juist datum zijn.

Film Westerbork

De ijdelheid en het ego van Gemmeker kwamen ook tot uiting toen hij als bewijsvoering voor zijn regime, een film liet maken over het kamp in al zijn facetten. Filmmaker was Rudolf Breslauer (1903-1945), een Duitse Joodse fotograaf die in 1942 in Westerbork aankwam. In het voorjaar van 1944 nam Breslauer de film op. Ook Johnny & Jones zijn gefilmd. In een boek van Jacob Boas is hierover te lezen: “op het toneel zelf volgt de camera Johnny en Jones, bezig met een typisch vaudeville nummer. De twee Amsterdamse zangers zijn getooid met een platte strohoed, blazers met zuurstokstrepen en effen broek. Ze glijden eendrachtig heen en weer over het toneel, gearmd, en draaien met hun wandelstokken.” Breslauer werd in de herfst van 1944 met zijn gezin naar Auschwitz gedeporteerd en daar vergast.

Berging neergestorte vliegtuigen

Voor hun sloopwerkzaamheden in Dienstbereich VI: Zerlegungsbetriebe (sloopwerk) verlaat het duo Max en Nol regelmatig kamp Westerbork om op meerdere plaatsen van het land onderdelen van neergestorte vliegtuigen te verzamelen voor de sloperij in Westerbork. Daarvoor hadden ze een 'Sperre' (een voorlopige vrijstelling van deportatie) gekregen van de Duitse Wehrmacht. Het bezit van de 'Sperre' en het feit dat hun echtgenotes en overige familieleden zich in het kamp bevonden was waarschijnlijk de reden waarom Johnny & Jones er niet aan dachten om onder te duiken.

6 liedjes opgenomen

Doordat ze in augustus 1944 bij Weesp een vliegtuig moesten ontmantelen, hebben ze van de gelegenheid gebruik gemaakt om 6 liedjes op te nemen in de NEKOS (Nederlandse Klank Opname Studio) opnamestudio in de P.C. Hoofstraat nummer 152 te Amsterdam.

Een van die liedjes is de *Westerbork Serenade* waarin ze het kampleven beschrijven.

Het kampleven wordt ook bezongen in *De mooiste bloem uit de lawa* (LaWa=Lagerwarenhuis: de kampwinkel).

Vanwege de steeds verslechterende oorlogssituatie waarin Duitsland verkeerde waren op 3 augustus 1944 door commandant Gemmeker (bij Lagerorder 86) alle culturele activiteiten in Kamp Westerbork verboden, dus ook in het 'Kaffee Haus'.

Gezien de teksten van het op de plaat vastgelegde repertoire lijkt het niet onwaarschijnlijk dat het initiatief van het opnemen van de zes liedjes niet van het duo zelf kwam.

Was het op verzoek van de kampleiding (Gemmeker) of op advies van bijvoorbeeld Willy Rosen dat Johnny and Jones een soort muzikaal visitekaartje maakten voor hun toekomstige bestemmingen?

Bovendien is het niet waarschijnlijk dat in het vrijwel 'Judenreine' Amsterdam van augustus 1944 twee ster-dragende joden enkele uren bezig zijn geweest om 'illegaal' zes, -waaronder twee duitstalige- liedjes op de plaat vast te leggen.

De teksten gaan voornamelijk over het leven en werken in Westerbork en konden kennelijk zonder problemen de Duitse censuur passeren. Dit alles versterkt de indruk dat NEKOS bij de Duitse of Duits-vriendelijke instanties kennelijk als 'betrouwbaar' stond aangeschreven. De originele opnamen werden door Johnny and Jones meegenomen naar Westerbork en zijn nooit teruggevonden. (*Bron: het Jazzbulletin van Herman Openneer, nummer 40 Juni 2001*)

Ir. Lüders van NEKOS heeft kopieën gemaakt en daarvan circuleren er enkele.

Herman Openneer vond er ooit een paar op het Waterlooplein.

In de '60-jaren is een 25 cm-LP uitgegeven (gesneden op acetaten) in een oplage van 50 stuks. (*Bron: hr. D. Weertman, Conservator Muziekcollecties / Collectiesecretaris*)

“Mein liebes Westerbork, Ich muss nun von Dir scheiden. Manches Transport sah Ich von hier verreisen. Und jetzt-jetzt wirft man mich selber zum alten Eisen. Adieu mein Westerbork, Post Hooghalen.”

(enkele zinnen uit afscheidslied van Willy Rosen)

Het einde

Commandant Gemmeker kondigt op 2 september 1944 het einde aan van het cabaretgezelschap, waarvan het grootste deel samen met Max, Nol en zijn vrouw op 4 september 1944 op transport gesteld wordt (zij zaten in het kamp tegelijk met neef Leon). Ze komen in diverse kampen terecht:

- Op 4 september 1944 met transport XXIV/7 naar Theresienstadt (een voormalige garnizoensstad uit 1780 in Bohemen, toenmalig Tjecho-Slowakije)
Het kamp stond onder leiding van SS Sturmbannführer Karl Rahm(1907-1947)en was sinds november 1941 een “model ghetto” van de Nazis bedoeld om prominente

gevangenen op te sluiten. Volgens diverse getuigen heeft het duo ook daar opgetreden en heeft de echtgenote van Max hem daar voor het laatst gezien.

- Daarna in oktober 1944 naar Kamp Sachsenhausen, waar ze nog hebben gespeeld op de verjaardag van Koos Vorrink (1891-1955), voorzitter SDAP. In Sachsenhausen had Max gevangenennummer 111072 en Nol 111073 en ze staan te boek als metaalarbeider.
- Op 13 november 1944 gaan ze naar Kamp ITS Bad-Arolsen (*bron: Gedenkstätte en Museum Sachsenhausen*) waar ze als broers geregistreerd staan.
- Op 24 december 1944 zitten ze in het sub-kamp Ohrdruf (een concentratie en dwangarbeiderskamp genaamd Aussenkommando S III). Hier had Max als "Politische Jude", gevangene-nummer 103971
- Op 15 januari 1945 naar Buchenwald waar Nol op een lijst staat als Erhold Kannewasser.
- Op 13 maart 1945 belanden Nol en Max, samen met 748 anderen, uiteindelijk na een 10-daagse treinreis in het concentratiekamp Bergen-Belsen. Nol staat niet op de transportlijst, Max wel.
  - Max Kannewasser overlijdt op 20 Maart 1945. Het overlijden van Max werd gezien door de schoonmoeder van Max, Maria Louise Koster-van der Ham. Zij was al 16 Februari 1944 met haar man Willem Koster en dochter Sonja uit Westerbork in het zgn. "Sternlager" van het kamp terecht gekomen.
  - Nol van Wesel overlijdt op 15 April 1945, de dag van de bevrijding door de Engelsen.

De lijken die uit de barak waren gegooid, werden op een vrachtwagen geladen en verbrand in het crematorium. Op het laatst van de oorlog verbleven er 45.000 mensen in het Sternlager, waarvan 30.000 Joods waren. In Maart 1945 stierven er meer dan 18.000 mensen (*Bron: H.Wielek*).

- Sara Gerda Lindenstaedt, de echtgenote van Nol, was een dochter van kunstschilder Hans Lindenstaedt en Käthe Lesser, geboren 10-5-1920 in Berlijn-Charlottenburg. Ze zijn getrouwd op 23-9-1942 en woonden in de Volkerakstraat 30, Amsterdam.
  - Ze is op 23 maart 1944 met een Einzeltransport naar Westerbork gebracht. Volgens de kaart van de Joodsche Raad had ze een Sperre wegens: Wehrmacht en was ze liberaal Joods.
  - Op 6 september 1944 is Sara met transport XXIV/7 naar Theresienstadt vervoerd
  - Op 1 oktober 1944 is ze met transport EM 1273/742 in Auschwitz aangekomen, waar ze is vermoord.
- Suzanne Hermine Koster, de vrouw van Max, met wie hij op 26 augustus 1942 (met paard en wagen) trouwde is geboren 12 mei 1922 in Soerabaja. Suzanne had Max leren kennen bij het Cabaret der Onbekenden, de talentenjacht die later in de jaren 50 weer bestond. De kennisgeving van dat huwelijk stond op 28 augustus in het Joodsch Weekblad. De dankbetuiging voor hun huwelijk stond in het Joodsch Weekblad van 4 september 1942.
  - Suzanne kwam terecht in kampen als Mauthausen, Auschwitz en Freiberg maar overleefde de oorlog.

- Ze hertrouwde in 1946 met Gabriel Waisvisz, een man die in haar geboorteplaats naast haar familie woonde. Zij emigreerden naar de VS. Zij is in San Francisco overleden op 21 april 2018.

Artiestennaam

Het is nooit duidelijk geworden hoe het duo aan de artiestennaam Johnny & Jones is gekomen. Vermoed wordt dat dit afkomstig is van de musical-comedy Little Johnny Jones van de Amerikaanse komiek, danser en componist George M. Cohan (1878-1942). Hij werd bekend van het lied 'I am a Yankee Doodle Dandy'.

Na de oorlog

Na de oorlog werd het duo gekarakteriseerd als de rustige Nol die, de enthousiaste en drukke Max een beetje in toom moest houden. Max was de dynamische clown die de mensen amuseerde. Nol was de man van tekst en muziek. Hun aanstekelijke muziek en teksten zorgden ook voor duo's die hun muziek naspeelden.

- Het leven en de muziek van het duo sprak ook later nog tot de verbeelding: Op 8 Juni 2001 ging de opera Johnny & Jones in première in de Amsterdamse Stadsschouwburg, een project van Theo Loevendie en Carel Alphenaar.
- Ook is er een documentaire over het duo gemaakt door Abrahams-Net TV Productions in 2014 met zangers die het duo voorstelden: "Swing with me tot the end of life".
- In Amsterdam is in 1970/71 een brug naar het duo vernoemd, die ligt in het Beatrixpark in Amsterdam-Zuid. Het duo zingt zelf ook over een brug met de melodie van "London Bridge is falling down": dit gaat zeer waarschijnlijk over de Zwijndrechtse brug die op 24 juni 1939 geopend werd.

Anti-Joodse maatregelen in Nederland vanaf 1940

Bron: <https://www.tracesofwar.nl/articles/1938/Anti-Joodse-maatregelen-in-Nederland-vanaf-1940.htm>

01-07-1940	Verbod voor Joden om in de luchtbeschermingsdienst te werken.
02-07-1940	Joden worden uitgesloten van tewerkstelling in Duitsland.
31-07-1940	Verbod op ritueel slachten wordt aangekondigd. Vanaf 5 augustus 1940 wordt de 'Verordening ter vermijding van het kwellen van dieren bij het slachten' van kracht.
28-08-1940	Het College van secretarissen-generaal krijgt informeel de opdracht geen persoon van 'Joodschen bloede' in overheidsdienst te benoemen, te kiezen of te bevorderen.
06-09-1940	Verbod om Joden in overheidsdienst aan te nemen. Joden die al in dienst zijn mogen niet bevorderd worden. Kort daarop wordt dit uitgebreid van departementen en universiteiten naar alle gesubsidieerde instellingen.
13-09-1940	Verordeningen betreffende het werk van joden en anderen in overheidsdienst.

- 14-09-1940 Joden worden geweerd van markten in Amsterdam.
- 26-09-1940 Verbod op publicatie van Joodse kranten, met uitzondering van Het Joodsche Weekblad.
- 30-09-1940 Circulaire aan plaatselijke overheden waarin een jood wordt gedefinieerd als iemand met een joodse grootouder die lid is geweest van de joodse gemeenschap.
- 01-10-1940 Elke Nederlander moet zich kunnen legitimeren met een distributiestamkaart met pasfoto, een geldig paspoort, een bewijs van Nederlanderschap of een door de Burgemeester afgegeven tijdelijk identiteitsbewijs. In aansluiting hierop wordt op 14 oktober 1940 besloten door de Secretarissen Generaal tot invoering van de legitimatieplicht en op 17 oktober 1940 kwam het besluit tot invoering van het Persoonsbewijs. Op 2 november 1940 zou de invoering van het Persoonsbewijs officieel in de pers bekend worden gemaakt. De Duitsers hadden besloten dat hiervoor één centraal systeem moest worden ingevoerd.
- 05-10-1940 Alle medewerkers aan universiteiten, departementen en gesubsidieerde instellingen moeten een Ariërverklaring invullen over hun afstamming.
- 22-10-1940 Afkondiging van een verordening (VO 189/1940) waarin werd bepaald dat Joodse ondernemingen zich moesten aanmelden bij de Wirtschaftsprüfstelle, een afdeling van het Generalkommissariat für Finanz und Wirtschaft, met een opgave van het vermogen van hun onderneming. Deze verordening regelt in grote lijnen ook wie wel en wie niet als Jood beschouwd dient te worden. De omschrijving is vooral bedoeld om ervoor te zorgen dat de bedrijven niet te makkelijk op naam kunnen worden gezet van anderen. De definitie in artikel 4 zal echter later bij de deportaties veelvuldig worden toegepast. Dat Artikel 4 van de verordening bepaalt wat onder een 'Jood' moet worden verstaan:
1. Jood is een ieder, die uit ten minste drie naar ras voljoodse grootouders stamt;
  2. Als Jood wordt ook aangemerkt hij die uit twee voljoodse grootouders stamt en
    - a. hetzij zelf op de negende mei 1940 tot de joodskerkelijke gemeente heeft behoord of na die datum daarin wordt opgenomen;
    - b. hetzij op de negende mei 1940 met een Jood was gehuwd of na dat ogenblik met een Jood in het huwelijk treedt.
  3. Een grootouder wordt als voljoods aangemerkt, wanneer deze tot de joodskerkelijke gemeenschap heeft behoord.
- 04-11-1940 Aankondiging dat per 21 november alle Joodse ambtenaren zullen worden geschorst en later ontslagen.
- 21-11-1940 Er gaat een aankondiging uit, waarbij Joden uit hun overheidsfuncties worden ontheven.
- 19-12-1940 Verbod voor Joden om Duits huishoudelijk personeel in dienst te hebben.

- 07-01-1941 De Nederlandse bioscoopbond bepaalt dat joden niet meer tot bioscopen mogen worden toegelaten, wat op 12 januari in dagbladen wordt bekend gemaakt.
- 10-01-1941 Alle Joden of personen met tenminste één Joodse grootouder moeten zich laten registreren bij de bevolkingsadministratie. Binnen vier weken na afkondiging moeten alle gemeenten opgave hebben gedaan, wat ook keurig binnen de termijn wordt afgerond. Slechts een enkeling (twintig volgens dr. Lou de Jong) binnen de Joodse bevolking weigert. Er staan officieel 160.820 Joden geregistreerd, waarvan 15.549 half-Joden en 5.719 kwart-Joden.
- 16-01-1941 Voor Amsterdam, de stad waar verreweg het grootste deel van de Joodse bevolking woont, volgt een extra maatregel. Zij dienen ook op te geven hoeveel huizen en hoeveel winkels de Joden bezitten, waar hun scholen en synagogen zich bevinden, welke tram- en buslijnen naar die wijken lopen, welke culturele instellingen er zijn.
- 01-02-1941 Invoering van een numerus clausus in het onderwijs.
- 05-02-1941 Artsen moeten opgeven of zij van Joodse bloede zijn.
- 11-02-1941 Joden mogen niet meer naar de universiteit.
- 12-02-1941 De buurt met veel Joodse mensen in Amsterdam wordt met prikkeldraad afgezet en omgedoopt tot de Joodsche Wijk. De versperring verdwijnt kort daarop, maar de borden blijven staan.
- 13-02-1941 Oprichting van de Joodse Raad onder voorzitterschap van Abraham Asscher en David Cohen, die de dubieuze opdracht krijgt alle Duitse maatregelen uit te voeren, waaronder bepalen welke groep Joden met het eerstvolgende transport mee moet en alle protesten direct in de kiem smoren. Ze kunnen hiervoor beschikken over de enige Joodse krant, Het Joodsche Weekblad.
- 22-02-1941 Op deze dag en op 23 februari vinden de eerste arrestaties in Amsterdam van 427 Joden plaats, die worden afgevoerd naar Mauthausen, na gewelddadige protesten tegen de maatregelen. Als reactie hierop breekt de Februaristaking uit, de enige anti-pogromstaking in de hele oorlog.
- 27-02-1941 Joden mogen niet meer als bloeddonor optreden.
- 28-02-1941 Maatregelen tegen joodse organisaties zonder economisch doel.
- 12-03-1941 Afkondiging van een tweede verordening (VO 48/1941) bepaalde dat kleine Joodse ondernemingen geliquideerd en grote of economisch belangrijke Joodse ondernemingen geariseerd moesten worden, dat wil zeggen voortgezet door niet-Joden. Kleine bedrijfjes werden geliquideerd door de Omnia Treuhandgesellschaft in samenwerking met door de Omnia aangestelde Liquidationstreuhänder.
- 31-03-1941 Oprichting van de Zentralstelle für jüdische Auswanderung, het centrale kantoor voor de emigratie van Joden. Het kantoor in Amsterdam organiseerde vanaf van de oprichting, die nooit officieel werd afgekondigd, tot het najaar van 1943 de

deportatie van de Joden uit Nederland naar de [concentratiekampen](#) in Duitsland en Polen. De Nederlandse Zentralstelle werd op bevel van [Reinhard Heydrich](#) en op verzoek van [Arthur Seyss-Inquart](#) opgericht.

- 01-04-1941 Bordjes met de tekst 'Voor Joden verboden' worden in Nederlandse cafés verplicht.
- 01-04-1941 In april 1941 werd begonnen met de uitreiking van persoonsbewijzen aan iedereen in Nederland van 14 jaar en ouder. Het was een algemene verplichting en dus in die zin geen typische anti-Joodse maatregel, maar het document was wel een belangrijke administratieve schakel in de onderdrukingspolitiek van de Duitse bezetter, gericht op de arrestatie van Joden en de opsporing van mensen in het verzet. Via Verordening nr 6/1941, artikel 9 werd namelijk bepaald dat voor personen van geheel of gedeeltelijk Joodse afkomst een bewijs van aanmelding moest worden opgemaakt. Dit bewijs van aanmelding gaf een aanduiding hoeveel Joodse voorouders iemand had. Het was verplicht om dit gele kaartje bij het persoonsbewijs bij zich te hebben, maar velen 'vergaten' dat, waardoor de opsporing van Joden bemoeilijk werd. Als gevolg daarvan moesten Joden zich vanaf 3 juli 1941 nogmaals aanmelden om een zwarte J op het persoonsbewijs te laten zetten. Er kwam één zwarte J naast de pasfoto en één J op de voorkant. Vanaf 23 januari 1942 hadden alle Joodse burgers twee grote zwarte J's gestempeld op het hun persoonsbewijs. De gemengd-gehuwde Joden konden vanaf mei 1942 kiezen voor een 'arbeidskamp' of een verplichte sterilisatie. Indien men voor dat laatste koos kwamen er in het persoonsbewijs rode J's. Men hoefde geen ster meer te dragen en kreeg eventueel ingeleverd vermogen van de roofofbank Lippman & Rosenthal terug. Met bepaalde restricties kon men weer deelnemen aan het maatschappelijk leven.
- 15-04-1941 Bevel van General kommissar [Hanns Rauter](#) aan alle joden om hun radiotoestellen in te leveren op grond van een verordening van 11 februari. Op 13 mei 1943 zal dit voor de andere Nederlanders van toepassing worden. Met de invordering bij de politie wordt op 2 april 1941 begonnen.
- 01-05-1941 Joodse advocaten, apothekers en artsen mogen geen niet-Joodse klanten en patiënten hebben. Verder wordt Joden de toegang tot effecten- en handelsbeurzen verboden en mogen Joden niet langer markten bezoeken.
- 06-05-1941 Bepaalde straten in Amsterdam worden aangemerkt als 'joodse straten'.
- 15-05-1941 Synagoge in Den Haag wordt door brand verwoest.
- 15-05-1941 Besloten wordt tot arisering van orkesten.
- 27-05-1941 Verordening betreffende de aangifte en verzorging van landbouwgronden in joodse handen.
- 31-05-1941 Verbod aan Joden om zwembaden en stranden te bezoeken.
- 11-06-1941 Weer een [razzia](#) en een deportatie van 300 Joden uit Amsterdam naar Mauthausen.

- 01-08-1941 Joodse makelaars mogen niet langer voor niet-Joden werken.
- 08-08-1941 Eerste LiRo-verordening VO 148/1941: Joden zijn verplicht hun banktegoeden van meer dan duizend gulden (ongeveer 450 euro) over te maken naar de Lippmann-Rosenthal Bank, een voormalige Joodse bank die door de Duitsers is overgenomen.
- 01-09-1941 Joodse kinderen mogen niet meer naar openbare scholen.
- 14-09-1941 Razzia in Twente. Er worden honderd Joodse mannen opgepakt en gedeporteerd naar Mauthausen.
- 15-09-1941 De beruchte plakaten met het opschrift 'Verboden voor Joden' verschijnen. Joden mogen geen bezoeken meer brengen aan parken, dierentuinen, cafés, restaurants, hotels, pensions, schouwburgen, cabarets, variétés, bioscopen, sportinrichtingen, concerten, openbare bibliotheken, leeszalen of musea.
- 16-09-1941 Invoering van reisvergunningen.
- 22-09-1941 Joden worden geweerd uit alle verenigingen en stichtingen onder economisch doel.
- 24-09-1941 Vergunningen verplicht voor het uitoefenen van bepaalde ambachten en beroepen.
- 07-10-1941 Razzia in Gelderland (Achterhoek, Arnhem, Apeldoorn en Zwolle). Er worden honderd Joden opgepakt en gedeporteerd.
- 20-10-1941 Verdere verordeningen betreffende het uitoefenen van beroepen van joden. De Joodsche Raad gaat akkoord met de samenstelling van een cartotheek van joden in Nederland.
- 22-10-1941 Joden moeten niet-joodse verenigingen verlaten en worden vanaf 7 november geweerd uit bridge-, dans- en tennisclubs.
- 28-10-1941 Duitsers erkennen nog slechts de Joodsche Raad als belangenbehartiger van de Nederlandse Joden.
- 01-11-1941 Via een verordening worden 1600 vergunningen ingetrokken tot het uitoefenen van een beroep door Joden.
- 03-11-1941 In Amsterdam worden Joodse markten ingesteld.
- 07-11-1941 Joden mogen zonder toestemming niet meer reizen of verhuizen.
- 05-12-1941 Alle buitenlandse Joden in Nederland moeten zich voor 'emigratie' laten registreren.
- 01-01-1942 Joden mogen geen niet-Joods huishoudelijk personeel meer hebben.
- 01-01-1942 Joodse mannen worden opgeroepen voor kampen van de Rijksdienst voor de Werkverruiming in Noord- en Oost-Nederland (de zgn. Joodse werkkampen)
- 09-01-1942 Openbaar onderwijs wordt voor Joden van alle leeftijden verboden.

- 10-01-1942 In het oosten en noorden van het land worden werkkampen voor Joden ingericht. De eerste Joden uit Amsterdam vertrekken naar deze Joodse werkkampen.
- 17-01-1942 De Zaanamse joden moeten naar Amsterdam verhuizen, waarmee de concentratie van Joden in het Judenviertel in Amsterdam begint.
- 23-03-1942 Verbod voor Joden om vervoermiddelen te bezitten of te besturen.
- 25-03-1942 Verbod voor Joden om met niet-Joden te trouwen. Buitenechtelijke seksuele omgang met niet-Joden zal zwaar gestraft worden.
- 26-03-1942 Huisraad in woningen van Joden mag niet worden verwijderd.
- 01-04-1942 Joden mogen niet meer trouwen in het stadhuis van Amsterdam.
- 24-04-1942 Een groot aantal joodse slagerijen moet sluiten.
- 03-05-1942 Alle Joden ouder dan zes jaar moeten een gele zespuntige Davidster met het woord "Jood" zichtbaar op hun kleding dragen. De leden van de Joodse Raad waren van de maatregel al op 29 april 1942 op de hoogte gesteld.
- 12-05-1942 Joden mogen geen rekening meer hebben bij de postgirodienst.
- 21-05-1942 Tweede LiRo-verordening VO 58/1942. Joden moeten al hun goud, zilver, antiek, kunstvoorwerpen, waardevolle spullen en cultuurobjecten inleveren bij Lippmann-Rosenthal aan de Sarphatistraat te Amsterdam.
- 29-05-1942 Joden mogen niet meer vissen
- 05-06-1942 Volledig reisverbod voor alle Joden.
- 11-06-1942 Joden worden geweerd van de vismarkt.
- 12-06-1942 Joden mogen slechts op bepaalde tijdstippen boodschappen doen bij een beperkt aantal winkels. Niet-Joodse winkels worden voor hen verboden. Ook wordt alle sport voor Joden verboden en moeten Joden hun fietsen en andere voertuigen inleveren. De maatregel wordt in Amsterdam pas een maand later van kracht. Ze kunnen hun fietsen tot en met 21 juli 1942 inleveren op het Frederiksplein, bij het Olympisch Stadion of in de Ter Gouwstraat. Wie zijn rijwiel niet inlevert, kan een celstraf van maximaal een half jaar of een geldboete van duizend gulden krijgen. Vanaf 28 juli 1942 moeten alle herenrijwielen ingeleverd worden, dus ook die van niet-Joden.
- 26-06-1942 De Joodse Raad wordt ingelicht over de aanstaande deportatie van Joden naar het Oosten, in versluisend taalgebruik Polizeilicher Arbeitseinsatz voor Joden tot 40 jaar.
- 30-06-1942 Instelling van de avondklok, Joden moeten tussen 20.00 uur en 06.00 uur thuis zijn. Ze mogen ook niet meer fietsen.
- 05-07-1942 Eerste oproepen van de Joodse Raad vallen in de bus.

- 06-07-1942 Verbod voor Joden om te telefoneren en verbod om bij niet-Joden op bezoek te gaan. Joden mogen in niet-Joodse winkels alleen tussen 15.00 en 17.00 uur inkopen doen.
- 14-07-1942 Razzia in Amsterdam en transport naar het doorgangskamp [Westerbork](#). De verlaten Joodse huizen worden door de Duitsers leeggehaald.
- 15-07-1942 Vanuit [Westerbork](#) vertrekt de eerste trein met 1.135 Joden naar [Auschwitz](#). Gedurende de gehele maand augustus vinden in Nederland razzia's plaats. Tot 13 september 1944 zal wekelijks een trein naar [Auschwitz](#) of [Sobibor](#) gaan.
- 17-07-1942 Er wordt afgekondigd dat Joden alleen tussen 15.00 en 17.00 's middags mogen winkelen.
- 22-07-1942 [De Hollandsche Schouwburg](#) wordt in dienst genomen als verzamelplaats waar de Joden zich dienen te melden en opgehaalde en opgepakte Joden worden vastgehouden.
- 31-07-1942 Het wordt Joden verboden nog langer in kapsalons te komen.
- 08-09-1942 In Den Haag wordt het Joden verboden op publieke banken plaats te nemen.
- 15-09-1942 Joodse studenten krijgen een studieverbod opgelegd.
- 02-10-1942 Alle Joden uit werkkampen in Nederland (circa 5.000 man) worden overgebracht naar Westerbork. Op deze en de daarop volgende dag worden in vele kleinere provincieplaatsen hun gezinnen thuis opgehaald. Ongeveer 12.000 vrouwen en kinderen worden naar Westerbork vervoerd.
- 15-10-1942 De crèche aan de Plantage Middenlaan 31 wordt gebruikt als dependance van [de Hollandsche Schouwburg](#). Joodse kinderen wachten hier gescheiden van hun ouders op deportatie.
- 15-01-1943 Alle vondelingen worden beschouwd als Joodse kinderen; ze worden naar de crèche in Amsterdam gebracht en gedeporteerd.
- 16-01-1943 Vanuit de Hollandsche Schouwburg wordt een eerste groep van 450 Joden naar het nieuwe werkkamp Vught gebracht. In totaal zullen er in de oorlog 12.000 Joden gevangen worden gehouden.
- 21-01-1943 Ontruiming van de Joodse instelling voor verstandelijk gehandicapten Het Apeldoornsche Bos.
- 05-02-1943 Bepaling dat alle officiële post via de Joodsche Raad moet gaan. Joden mogen geen verzoekschriften of brieven meer rechtstreeks naar de Duitse autoriteiten sturen.
- 02-03-1943 Eerste transport vanuit Westerbork naar het nieuwe vernietigingskamp [Sobibor](#).
- 15-03-1943 De Duitsers constateren dat zo'n 25.000 Joden ergens zijn ondergedoken. In een bijeenkomst in Den Haag besluiten Harster, Zöpf en Lages te gaan werken met

premies om ondergedoken Joden op te sporen. Harster bepaalt de premie op zeven gulden en vijftig cent per Jood, een bedrag dat kan worden verdubbeld als de Jood de verordeningen heeft overtreden.

- 26-03-1943 Patiënten van het Apeldoornsche Bosch gaan in één transport naar Auschwitz.
- 10-04-1943 Verbod voor Joden om te verblijven in de provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. Alle Joden uit Noord-Brabant worden verplicht zich te melden bij [Kamp Vught](#).
- 22-04-1943 Verbod voor Joden om zich te bevinden in de provincies Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Holland, met uitzondering van Amsterdam. In feite zijn hiermee alle Joden in Duitse gevangenschap, met uitzondering van een beperkt aantal Amsterdamse Joden, enkelen met een uitzonderlijke vrijstelling ("Sperre") en ondergedoken Joden.
- 23-04-1943 De bezetter verklaart de Nederlandse provincies 'judenrein'.
- 26-05-1943 Razzia in Amsterdam. Duizenden Joden worden naar Westerbork overgebracht.
- 07-06-1943 Vertrek kindertransporten vanuit [kamp Vught](#) naar [kamp Westerbork](#) om daarvandaan op 8 juni naar Sobibor getransporteerd te worden, waar de kinderen direct na aankomst op 11 juni vergast werden.
- 20-06-1943 Opnieuw een grote razzia in Amsterdam met duizenden opgepakte Joden die naar Westerbork worden gestuurd.
- 01-08-1943 Omstreeks deze periode worden maatregelen tegen gemengd gehuwde Joden beraamd. Gesteriliseerden worden van een groot aantal beperkende bepalingen ontslagen.
- 29-09-1943 Laatste grote razzia in Amsterdam. Transport van de laatst overgebleven Joden uit Amsterdam naar Westerbork, waaronder de leden van de Joodsche Raad.
- 19-11-1943 De Hollandsche Schouwburg wordt gesloten nadat de laatste groep opgepakte Joden uit de onderduik is afgevoerd.
- 19-11-1943 Eerste transport vanuit Westerbork naar [Theresienstadt](#).
- 11-01-1944 Eerste transport vanuit Westerbork naar het concentratiekamp [Bergen-Belsen](#).
- 02-02-1944 Alle Portugees-israëlitische joden die als 'Portugezen' op de beschermende 'Lijst-Calmeyer' stonden alsnog uit hun huis gehaald en naar [Kamp Westerbork](#) overgebracht. Op 25 februari 1944 wordt deze groep van 308 personen eerst naar Theresienstadt gedeporteerd en enkele maanden later naar Auschwitz.
- 01-03-1944 Razzia in Amsterdam op gemengd gehuwden.
- 01-05-1944 Invoering van de TD-kaart, de Tweede Distributiestamkaart, als aanvulling op de in 1939 in Nederland in gebruik genomen distributiekaart voor de aanschaf van voedingsmiddelen. De TD-kaart werd gekoppeld aan de controle van

persoonsbewijzen. Doel was te verhinderen dat Joodse onderduikers en verzetsmensen aan voedsel konden komen en in hun pogingen daartoe makkelijker op te sporen zouden zijn.

- 16-05-1944 Razzia's naar zigeuners en asocialen.
- 02-06-1944 Laatste transport vanuit kamp Vught naar Auschwitz.
- 13-09-1944 Laatste transport vanuit Westerbork.